

A VILÁGVÁLSÁGBÓL A GAZDASÁGI DEMOKRÁCIA KORSZAKA FELÉ

IRTA

Dr. BIKKAL DÉNES

Különnyomat a Kath. Szemle 1932. évi X. füzetéből

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1932

A VILÁGVÁLSÁGBÓL A GAZDASÁGI DEMOKRÁCIA KORSZAKA FELÉ.

A bizonytalan holnap.

A tél réme ismét közletről fenyegeti a munkanélküli, éhező és hajléktalan tömegeket. VAjjon mi lesz a jövő télen, mit fog tenni az a százmillió ember, aki már hónapok, sőt évek óta tárja ki a kezét betevő falat után? Mikor vehetik fel a munkanélküliek milliói újra a szerszámaikat és vonulhatnak vissza az elhagyott gyárműhelyekbe? Mi lesz az emberiséggel, mire vagyunk kárhóztatva, meddig fog még tartani a világválság? Mindnyájunknak ajkáról csak egy kérdés röppen az Ég felé: Uram csak a végét látnók; a kínzó, sorvasztó bizonytalanságnak, éjjeli sötétségnek a végét. Mi lesz velünk? Az öregek messzeségbe meresztek szemeket, de válaszuk csak hümmögés. A még titkos tartalékokkal rendelkezők cinikusan megjegyzik, hogy még sohse volt úgy, hogy ne lett volna valahogyan. A politikusok nagy szorgalommal járják a kongresszusokat, inkább azonban pihenés végett, mintsem valami új gondolat gyűjtésének a reményében. Es a legtétovázóbban áll itt az iskola padjaiból kikerült ifjúság, mely reménytelenül gyülekezik évek óta az Élet kapuja előtt, de az csak nem akar megnyílni. Hát csakugyan összeomlás előtt áll a világ, valóban oly sötét és kilátástalan a jövő horizontja, hát a mai generáció részére igazán nem terem sem öröm, sem munka, sem boldogulás és nem virrad részére rózsaszínű hajnal?

Ezekre a kérdésekre akarnak határozott, biztos támpontot nyújtó választ adni az alábbi fejezetek. Fáklyát akarnak gyújtani az elkeseredett és hitüket vesztett tömegek részére, írt akarnak hozni a munkanélküliség társadalmat sorvasztó bajára, meg akarják világítani azt az utat, mely a legegyszerűbben, legbiztosabban elvezeti az emberiséget egy új korszak, a gazdasági demokrácia, a szociális jólét korszaka felé.

fizetések és a munkabérek felemelése, hogy a fogyasztás megindulása révén újabb vérkeringés álljon elő a gazdasági életben. Ez az utóbbi javaslat bármily szép is legyen, közgazdasági szempontból a jelenlegi állapotok közt kivihetetlen, sőt annak esetleges keresztülhajtása bizonyos fokig, mint azt a későbbiekben kimutatjuk, káros is lenne. A vállalkozó talán hajlandó lenne alkalmazottai egy részének a bérét felemelni, de ugyanakkor valószínűleg másokat meg az utcára tenne. A helyzet pedig úgy alakulna, hogy jobb fizetőképességű egyedek jelennének meg a fogyasztási piacon, annak érzékeny szeizmográfja azt rögtön felvenné s az árak emelkedni kezdenének. Ez az állapot pedig ugyanakkor még elviselhetetlenebbé válna a kenyér és munkanélkül maradt tömegek részére. Néhány jobb fogyasztóval szemben újabb tömegek részére válna lehetetlenné a fogyasztás. Ha pedig a köz-tisztviselők illetményeit emelnék fel, akkor a fizetésemelés kihatásaképpen a kereslet és kínálat szabálya szerint áremelkedés állna be, továbbá pedig az illetménykülönbözet fedezésére fel kellene emelni az adókat, ami a termelést drágítaná meg s ismét csak áremelkedést idézne elő: végeredményben pedig egy-két hetes átmeneti periódust nem tekintve, a felemelt fizetéssel ugyanannyit lehetne fogyasztani, mint azelőtt a kisebb illetményekkel. Ez a javaslat tehát nem vezet ki bennünket a gazdasági válságból.

Voltak ismét közgazdászok, akik a gazdasági válság okát az agrárrollóban vélték feltalálni. Ők azt mondják, hogy minden bajnak kútforrása onnét származik, hogy a mezőgazda termévényeiért igen alacsony árat kap s ugyanakkor az ipari cikkek ára még mindig magasan áll, úgy hogy az agrár lakosság lecsökkenteit jövedelméből nem képes ipari cikket fogyasztani. Az ipari cikkeknek tehát azáltal kell fogyasztókat szerezni, hogy az agrár-ollót eltüntetjük a mezőgazdákknak juttatott állami segélyek, bolletta, egyéb szanalási módozatok révén, amelyek kipótolják a régi és az új árak közti különbséget s az agrártársadalom ismét fogyasztóvá fog válni. Ez a felfogás kartelberkekben látott napvilágot, mely csak egy tételt ismer: az ipari cikkek árának tűzön vízen való fenntartását és hogy a kartelek cikkei fogyasztókra találhasanak, hajlandók még abba is belemenni, hogy az állam a mezőgazdákat megsegítse. Ez a javaslat azonban antiszociális, mert a mezőgazdasági termévények árának mesterséges felhajtása révén megnehezíti a semmi avagy csekély keresettel rendelkező néprétegek megélhetési viszonyait, másrészt meg akarja adóztatni a

fogyasztó közönséget, csakhogy a mindenható kartel megmerevített magas árait kitarthassa.

A válságból kivezető sok javaslat közt jelentősebb helyet foglal el még az is, mely úgy okoskodik, hogy a gyárak leállították az üzemet, a munkásokat a gyárak nem tudják foglalkoztatni, az iparosodás terén telítettség állott elő, el kell tehát helyezni a munkásokat a mezőgazdaság körében földreform, telepítés, ameliorációs műveletek keresztülvitele révén. Az igaz, hogy ezzel több ezer embernek talán sikerülne foglalkozási lehetőséget biztosítani, de végeredményben az ipari termelés körében fennálló válságon nem sokat segítettek.

Ehhez a javaslatához csatlakoznak azok is, amelyek a föld népszerűségének helytelen megoszlására mutatnak rá s azt mondják, hogy még van számos óriási gyéren lakott terület, ahol nincs kultúra, nincsenek gyárak, nincsenek a földek megművelve: ezekre a területekre kellene levezetni a munkanélküliek millióit. Ebben a javaslatban van sok megszívlelni való, de egyrészt ezeknek a területeknek az egészségre ártalmas éghajlatuknál fogva kevés emberben van meg a hajlandóság pioneer munkát végezni, másrészt a terv nemzetközi összefogást kívánna, márpedig köztudomású, hogy a nemzeti vállalkozások is mily nehezen jönnek létre, mennyi idő telne tehát el, míg egy nemzetközi terv a megvalósulás stádiumához eljutna.

Megemlékezhethünk még azokról a tervekről és javaslatokról is, amelyek szociális térre terelik a gazdasági válság megoldásának a kérdését. Nevezetesen azt mondják, hogy a háború alatt és után nagy eltolódás támadt a dolgozók táborában. Németországban például a háború után több millió nővel szaporodott a dolgozók tábora, akik térfoglalásukkal kiszorították a férfimunkaerőket. Vissza kell szorítani tehát — mondja a javaslat — a nőket eredeti hivatásukhoz, a családalapításhoz és a gyermekneveléshez.

De nemcsak a nők térfoglalása jelent eltolódást és kilengést a munkapiacon, mondják mások, hanem egy a háború nyomán kitermelődött társadalmi betegség is, amely *álláshalmozás* neve alatt lett közismertté. Amíg egyesek alig tudnak hozzájutni egy darab száraz kenyérhez, addig számosan vannak, akik több kalácsot szorongatnak hónuk alatt. A szociális igazság azt követeli meg, hogy a fölös kalácsokat osszák szét éhező embertársaik közt. Amennyire egészséges ennek a visszas állapotnak megszüntetésére irányuló társadalmi mozgalom, mégis világgazdasági szempont-

ból nagyobb jelentőséget ennek a javaslatnak sem szabad tulajdonítani. Keresztülvitele tanúságtétel egy nemzet élni akarása és szociális igazságérzete mellett, de nem orvosság a világ bajok ellen.

Gazdasági válságok a múltban.

A világválság problémájának megoldására irányuló főbb javaslatok felett tartott rövid seregszemle után arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy ennek a krónikus betegségnek meggyógyításához vezető gyógyszert bennük nem sikerült megtalálni. Van köztük néhány kábítószer, néhány csillapító injekció, de alapjában, véve, gyökerénél egyik sem képes a bajt meggyógyítani.

Valaki azt mondhatná, hogy ez egyenlő a tudomány csődjével. Vájjon csakugyan a tudomány csődjével állunk szemben és nem lehet a világválságot megoldani? A világ tele van tudósokkal, a könyvtárakban milliós kötetek őrzik a tudomány titkait és erre a betegségre ne lenne orvosság, ezzel a betegséggel mindaddig senki sem foglalkozott volna? A tudományt nem érheti vád. Ha Sismonditól, Ricardótól, Malthustól, Jevonstól kezdve végigtanulmányozzuk Sombartig a közgazdasági tudomány legkiválóbb művelőinek vaskos köteteit, csaknem mindegyiknél megtaláljuk a gazdasági válságokról és a konjunktúrákról szóló fejezeteket, melyek teljes tárgyilagossággal és alapos megfigyelések és tudományos kutatások eredményeképpen hűen leírják a válságfolyamatokat, a válságok előjeleit, lefolyását, a konjunktúrák megjelenését és ezek lefolyását. Vizsgáljuk meg közelebbről, miről is oktat ki bennünket a tudomány.

A tudomány már régen megállapította, hogy az úgynevezett Hochkapitalizmus korszakában, azaz az utolsó 150 évben a gazdasági válságok és a konjunktúrák korszakai egymást váltották fel. Sombart rámutat arra, hogy 1822-1842-ig gazdasági válságon ment át a világ, ezt követte 1843-tól 1873-ig egy fellendülési korszak, majd újabb gazdasági válság köszöntött be 1874-ben, mely tartott 1894-ig s végül 1895-ben újabb fellendülés állott be, mely a háború kitöréséig volt érezhető. A világháború után fellendülés állott be, melyet 1928 óta gazdasági krízis váltott fel. A tudomány elemezte ezeket a válságperiódusokat s megállapította azt, hogy a fellendülés korszakában az árak emelkedő irányzatot mutatnak, a válságok idején az árak lemorzsolódnak. Megállapították azt is, hogy a válságok ideje alatt a bankkamatláb is rendszeren igen ala-

csony színvonalra száll le. Angliában például 1890-ben a bankkamatláb még 4.54% volt, s a válság mélypontján 1894-ben egész 2%-ra esett vissza. Megállapítható az is, hogy a válságperiódusok elején a nyersanyagok ára hirtelen zuhanásnak van kitéve s bennük emelkedés csak a konjunktúra megjelenésének pillanatában áll elő. A nyersanyagok árának emelkedése jelenti a fellépő konjunktúra hajnalát.

A tudománynak azonban nem szabad megállania az észlelésnél, hanem, ami a társadalom szempontjából még értékesebb, rá kell mutatnia a bajok kútforrására, hogy a periodikusan jelentkező társadalmi nyavalyák idővel kiküszöbölhetőek legyenek s ismétlődésüket az emberiség szükséges óvintézkedések alkalmazása mellett megakadályozhassa. Es a tudomány segítségével a ciklikus gazdasági válságok megismétlődését a jövő társadalma le is fogja küzdeni.

A jelenlegi világválság kialakulása.

Ahhoz, hogy egy bajt orvosolni tudjunk, mindenekelőtt alaposan meg kell vizsgálnunk minden szempontot, hogy a körütnetek teljes ismeretében a diagnózist helyesen állapíthassuk meg. Éppen ezért szükséges mindenekelőtt közelebbről megismerkednünk a most dúló világválság keletkezésével, hogy az okok ismeretében megkereshessük a megfelelő gyógyírt.

A háborúszülte kényszerhelyzet, nevezetesen a nyersanyagok és munkakezek hiánya, nagymértékben előmozdította a technika fejlődését. Világháború nélkül ma még sok tekintetben fejletlenebb fokon állnánk, mint állunk ma a háború következtében. A háború alatt az emberiség nagy része kénytelen volt nélkülözni, igen sok szükségleti cikkről lemondani. Ehhez járult még az, hogy sok millió katona többévi katonai szolgálat után leszerelt s már nem volt polgári ruhája, hiányos volt fehérneműje, nem volt lábbelije. A polgári lakosság nagy része a békekötés után szabadulni akart silány háborús anyagokból készült holmijaitól, csakhogy végre ismét békebeli anyagokból készült gyártmányokhoz jusson. Megindult tehát az óriási kereslet a fogyasztási piacon. A kereslet tetézte az a körülmény, hogy a társadalomnak egy bizonyos rétege dúskált a pénzben. Hadimilliomosok, hadseregszállítók, leszerelt katonák jó része el volt látva pénzzel. Már pedig a közgazdasági törvények szerint az ár kialakulásában két tényező vesz részt döntő

szerepben: a kereslet és a fizetőképesség foka. Mind a kettő nagy mértékben megvolt, de ezzel szemben az alig meginduló termelés még csak kis mértékű kínálattal jelent meg a fogyasztási piacon. Ennél a törvényszerűségnél fogva az árak kétszeresre, háromszorosra, sőt nem egy esetben tízszeresükre is emelkedtek. Beállott a kunjunktúra, mely mindaddig tartott, míg volt elegendő könynyelmű, fizetőképes vevő, aki minden árt hajlandó volt megadni.

Érthető, hogy a világháború utáni első években a termelés irányítói horribilis jövedelmekhez jutottak. Az olcsón termelt, de drágán értékesített áruk különbözete teremtette meg Amerikában a «prosperity»-nek ismert korszakot, a boldogulás, a nagy keresetek korszakát. A sok pénz láttára még mohóbb étvágyat kapott a tőkés. Pénzt, sok pénzt akart látni és felhalmozni. Pénzhiányában megvette a legjobb technikusokat, üzemszervezőket, vegyészeket, hogy azok új alapokra fektessék vállalatait. Ezek néhány év alatt eljutottak a futószallagig. Tudományos alapon megindult a munka, a fő törekvés az volt, miképpen lehet a lehető leggyorsabban, a legkisebb költséggel minél többet termelni. Új piacokat szerveztek, melyek még képesek voltak jó áron felszívni a gyárak öntötté cikkeit. Az egész vonalon a jelszó a tömegcikkek gyártása volt. Nem kellenek finomsági árnyalatok, sokféleségek, úrrá lett egy új szó: standardizálás, szabványosítás. Ennek révén megint újabb milliókat lehetett megtakarítani. Amerikában még 1900-ban 50.000 féle típusú villanykörtét gyártottak, 1920-ban a típusok számát már 342-re csökkentették. A szabványosítás gondolatának keresztülvitele lehetővé tette nagy potenciájú gépekkel való gyártást, melyek a villanykörték gyártását nagy tömegben, olcsó áron végezték. Rengeteg pénzt takarítottak meg Amerikában a szabványosítás keresztülvitelével. Az amerikai National Industrial Conference Board által *Industrial standardisation* címmel 1929-ben kiadott könyv adatai szerint magában az amerikai automobiliparban egy évben 750.000,000 dollárt, a szerszámiparban pedig 250.000,000 dollárt sikerült megtakarítani.

A nagymértékben olcsóbbá tett termelést az emberiség szociális jólétének előmozdítására, az életterhek megkönnyítésére kellett volna fordítani az árucikkeknek hihetetlen olcsó áron való piacra dobása révén. Ehelyett azonban mi történt? Az árakat a vállalatok tartották s rengeteget kerestek vele. Voltak egyesek, akik a prosperitás éveiben egy év alatt többet kerestek, mint amennyi egy közepes európai állam egész nemzeti jövedelme volt.

E hihetetlen ütemű tőkeakkumuláció életre hívott egy sereg mammut intézményt, melyek ismét ontották a tömegcikkeket. Nehogy azonban a földből kinőtt konkurrencia az árakat lerombolja, megindult a kartelszervezkedés világszerte. A kartel pedig csak egy jelszót adott ki: az árakat tartani, az áresést megakadályozni tűzön-vízen keresztül, még hogyha az emberek ezreit is öngyilkosságba kergeti ez az állapot. A tudomány haladásából, a munkások, művezetők, technikusok újabb meg újabb tanulmányaiból azonban az emberiségnek semmi haszna nem lett a kartelek jóvoltából, nem könnyebbült meg az élet terhe, mert a kartel könyörtelenül tartotta a jelszót: az árakat csökkenteni nem szabad.

Időközben azonban lassan kitűnt az is, hogy a piac csak látszólagosan van telítve kereslettel, a lármát csak az újjgazdagok felhajtói csapják, alapjában véve azonban a fogyasztók száma kezd megcsappanni. Az első beruházások megtörténtek, az ebül szerzett vagyonok ebül úsztak el, utánpótlás nincs. A milliomosok nem tudják pótolni a kimaradt fogyasztást, mert minden pénzük mellett is egyszerre csak egy öltözet ruhát és egy pár cipőt hordhatnak és ezer ember helyett nem tölthetik meg a gyomrukat. Kiderült, hogy a fogyasztási piac alapjában véve igen siralmas képet nyújt. A hadikötvényjegyzők, a háború előtti tőkéssek, a hadiözvegyek, hadiárvak, hadirokkantak nagy száma fogyasztás szempontjából alig számbavehető tényezővé vált.

A mammutvállalatok utazói egyszerre csak kezdték jelenteni, hogy az árucikkek elhelyezése nehézségekbe ütközik. A fogyasztás megcsappant, a kereskedő raktárai tele vannak, az értékesítés nehezen megy. Kimaradoztak az utánrendelések, újabb vevő alig jelentkezett. Erre a kartelek vezérei kiadták az új napiparancsot: leállítani a termelést. Pénz van elég a prosperitás éveiből, a vállalkozók vagyona milliárdokra rüg. A munkásokat lassan-lassan szélnek eresztették, majd redukált munkaidő mellett foglalkoztatták a megmaradottakat, míg egy szép nap teljesen leállították az üzemet. Igaz, hogy ezzel a vállalkozói nyereség is elmaradt, de a pénz vásárló ereje ép a pénztelenség és a tömegek fizetőképességének leromlása következtében erősen emelkedett s így a félretett milliárdok vásárló értéke növekedett.

Nincs tehát azon semmi csodálkozni való, ha Pénzöfélése jelenleg arcán kaján mosollyal tétlenül ül aranyos trónusán s egykedvűen lesi, hogy mi történik a nagyvilágban. Ezalatt pedig a leállított üzemekből utcára kerültek a tisztviselők és a mun-

kások. Ezeknek számával erősen megcsappant a társadalom fogyasztóképessége. Újabb esés a válság mélypontja felé. Kimarad a fogyasztás, a kereskedő nem tudja idejében értékesíteni árukészletét, nem tud ennél fogva eleget tenni fizetési kötelezettségének a gyárossal, a szállítóval szemben. A csődök, a vagyonsbukottak száma napról-napra emelkedik. A gazdasági élet nem egyéb tengődésnél. A vásárlási kedv ismét csökken, a munkásokon és a tisztviselőkön kívül a kereskedők és az iparosok is lassan-lassan kikapcsolódnak a fogyasztásból. Újabb személyzetelbocsátás, fizetéseképtelenség, végrehajtások számának emelkedése. Ez az állapot elhúzódhat mindaddig, míg a társadalom bírja. A válság időtartamának meghosszabbítását jelentik mindazok a társadalmi és kormányzati beavatkozások, melyek a munkanélküliség leküzdésére irányulnak. A munkanélküliek ugyanis, ha segélyhez jutnak, pillanatnyilag megjelennek a fogyasztási piacon, azt kissé megélelénkítik, de a valóság az, hogy mindez csak injekciózása a helyzetnek.

Közben, ha a tétlen Tőke megunja a helyzetet, a válsághónapok szemlélését, akkor felpénzelt emberei révén ügyesen és óvatosan újabb jelszavakat dob a köztudatba. Közmunkákat kell megindítani, szól a jóakarátú tanács. A közmunka ugyanis sem a karteleknek, sem a tétlen tőkésnek nem kerül semmibe s emellett arra jó, hogy a hónapok után újra pénzhez jutott lerongyolt egyének lassan felvásárolhassák a készleteket. Ez az egyébként holt ponton mozgó gazdasági pangás ily társadalmi és állami injekciózás mellett esetleg évtizedekig is eltarthat. Lassan azonban a kényszerhelyzet a kereskedőket arra indítja, hogy áraikat mérsékeljék. Megindul az árlemorzsolódási folyamat és pedig ugyanazon törvényszerűségnél fogva, amellyel a fentiekben az árak emelkedését magyaráztuk, csakhogy most a kereslet redukálódott a minimumra, a kínálat pedig óriási. Ezzel az árlemorzsolódási folyamattal tulajdonképpen elindultunk a konjunktúra felé.

Az elmondottakból megállapíthatjuk azt, hogy a kapitalista termelési rendre alkalmazott közgazdasági tudomány mai állása szerint a világválságnak el kellett következnie, annak lefolyása a klasszikus közgazdasági tételekkel összhangzik és megszűnése bizonyos események bekövetkezése mellett adva van.

A társadalmi fejlődés iránya és a világválság.

Ismerjük tehát magát a betegséget, a kórtünetek világosak és még sem sikerült a gazdasági válságból kivezető utat megtalálni. A gazdasági válság s a megoldására irányuló törekvések jelen sikertelenségének fő oka abban keresendő, hogy a javaslattevők rendszerint többé-kevésbé helytelenül kiszakított részjelenségek, részlettünetek alapján igyekeztek gyógyírt keresni, avagy a kérdést a társadalom valamely csoportjának szemszögéből egyoldalúan ítélték meg, a maguk hátrányainak kiküszöbölésére szorítkozva tették meg javaslatukat, nem törődve sokszor azzal sem, hogy javaslatuk kivitele esetén egy más társadalmi réteg kerülne esetleg hátrányos helyzetbe. Világválság megoldására nem vezethet hasonlóképp oly megoldás sem, mely egy város, egy országrész, egy ország határain belül keres megoldást, avagy oly javaslat, mely figyelmen kívül hagyja a múltat, a társadalom fejlődését, annak jövőben várható irányát, amely beleütközik a természet örök törvényébe s megállást, avagy a múltba való visszamenést, visszafejlesztést indítványozna. A természet örök fejlődési törvényén megtörne minden kísérlet, mely a jelent akarná megrögzíteni, avagy a múltat akarná visszavarázsolni.

A világ ugyanis állandó fejlődési folyamatnak van alávetve. Mint ahogy az ember, az állat, a növény, a fa állandóan fejlődik, virágzik, szépül, nemesbedik, tökéletesbedik mindaddig, míg a tökéletesség legmagasabb fokát el nem érte és a Sors könyvében részére megírt feladatot el nem végezte, éppen úgy halad a tökéletesség felé, a részére kitűzött cél felé a Világegyetem is. A Föld tökéletesedése emberi és társadalmi munka révén történik. Az ember napról-napra újabb elrejtett törvényekre, elrejtett természeti erőkre, kincsekre, forrásokra bukkan, napról-napra jobban kifürkészi a Föld méhét, az óceánokat, a Földet körülvevő légkört, a sztratoszférát. Ennél a munkánál az ember a technika vívmányait veszi igénybe. A fejlődési folyamat eleinte egy nagyon lassan emelkedő görbét mutat, amely egyszerre hirtelen emelkedni kezd s ettől kezdve az emelkedés szöge igen gyors és gyorsan közeledik a cél felé. Ha ezt elérte, lekanyarodik pályájáról, feladata beteljesedett. Mondtuk, hogy a fejlődés eleinte igen lassú emelkedést mutatott évszázadokon át. Az emberiség századokon át primitív életet élt, vadászattal és halászattal töltötte

napjait s legfőljebb háziipart űzött. Ennek az állapotnak jellemzésére felemlítjük, hogy jóformán még a múlt század elején is két hónap kellett, míg egy levél Budapestről eljutott Moszkvába és hat hónapra volt szükség, míg a válasz megérkezett Pekingből. S ekkor jelent meg a gőzgép, majd a Diesel-motor, jöttek a hallatlan találmányok a villamosság köréből és rövid egy század leforgása alatt magas irányú ívelést vett a fejlődés és megváltozott a világ képe. Ki mert volna száz évvel ezelőtt arra gondolni, hogy Budapest Párizssal öt perc alatt telefonösszeköttetésbe léphet, avagy hogy az amerikai eseményekről éppen úgy, mint a bécsi eseményekről, még aznap kaphatunk részletes tudósítást a lapokban. Ennek a szédítő iramban való fejlődésnek újabb ívelést a rádió, a hangosfilm és egyéb találmányok adtak. Vajjon mit rejteget részünkre a holnap, a legközelebbi jövő? Egyet azonban mint tényt le kell szögeznünk s minden további okoskodásunk alaptételül kell elfogadnunk, azt, hogy sem a rádiótól, sem a hangos filmtől, sem a drótnélküli távirótól visszatáncolni nem fogunk, ezeket nem létezőknek tekinteni nem fogjuk és éppen így dőre és naiv minden oly gondolat és vélemény, amely a technika fejlődésének a megállítására, a gépesítési folyamat be- szüntetésére, avagy a gépek összetörésére irányul. Nem, erről szó nem lehet. A természetben nincs út visszafelé, nincs út hátrafelé, a mi utunk csak előre mehet: újabb találmányok, újabb vívmányok, újabb elrejtett csodák felé. Semmit sem szabad lerombolni, semmit sem szabad megsemmisíteni, hanem hálát kell adni mind azért a találmányért, amely az embert felemeli, őt megköttözöttségéből, gyarlóságából felszabadítja, Isten képmására és hasonlatosságára méltóbbá teszi. Géprombolással, a technika visszafejlesztésével, a termelés ütemének lassításával tehát világválságot megoldani nem lehet, mert az mind ellenkezik a társadalmunk fejlődési vonalával.

Ennek a fejlődési vonalnak ívelésére nézzünk csak egy kissé a technika mélyére. Megéri a fáradságot, mert ennek ismeretében nem követhetünk el botlásokat akkor, ha a jövőre nézve akarunk szilárd támasztópontokat kapni.

Az 1780 óta meginduló Hochkapitalismus kezdetén jelentek meg az első erő- és munkagépek. Számuk eleinte gyér volt, munkateljesítményük csekély, a mellékük állított embereknek gyermekeknek eleinte napi 16-18 órát is kellett dolgozniok. Amint a gép tökéletesedett, emelkedett a teljesítőképesség poten-

ciája, javult a gépet kiszolgáló munkás helyzete, csökkent munkaideje s ugyanakkor párhuzamosan csökkent az előállítási költség és esett az ipari cikkeknek az ára. Erre csak egy példát idézzünk: Angliában a gyapjúszövődékekben 1818-tól 1821-es években egy munkás még csak 968 font súlyú fonalat állított elő egy év alatt gépén s a termelési költség egységtétele 6/4 shillinget tett ki. 1829-1831. években egy munkás már 1.546 font súlyú fonalmennyiséget gyártott egy év alatt s a költségtétel fononként 4/2 shillingre esett vissza. 1860-ban már egy munkás egy év alatt 3.671 font mennyiségű fonalat készített el s a termelési költség nem tett ki többet fononként, mint 1/9 shillinget. Az árak tekintetében is hasonló helyzettel találkozunk. 1779-ben még a fonal ára fononként 16/- sh-be került, 1784-ben 10/11 shillingbe, 1799-ben 7/6 sh-be, 1882-ben már csak 0/10 shillingbe került.

Avagy a termelés fejlődési vonalára nézve igen jellegzetes példa az, amely az elektromos áram által fejlesztett erő térfoglalására vonatkozik. Az Egyesült Államokban az elektromos erő 1889-ben 16.000 lóerőt, 1899-ben 492.936 lóerőt, 1904-ben 1,592.475 lóerőt, 1909-ben 4,817.140 lóerőt, 1914-ben 8,836.000 lóerőt, 1919-ben pedig már 16,317.000 lóerőt képviselt.

Az 1930-ban Berlinben tartott Világenergia Kongresszus alkalmával megállapították, hogy a világ mechanikai energiamennyisége, amely szén, petróleum, benzin, vizierő által hajtott gépek működése folytán keletkezik, az utolsó években 1,700.000,000.000 kwórát tesz ki. Tekintettel arra, hogy 90 kwo. energia megfelel egy erős ember egy évi munkájának, a fenti energiaforrás 18.888,888.888 ember munkájának felel meg. A természeti energia források tehát az ember segítségére, avagy ha úgy akarjuk az ember konkurenciájába 18 milliárd oly termelő egyént állítottak, akik nem fogyasztanak, nem ruházkodnak.

A termelés fejlődési vonalának emelkedésére még szédítőbb számokat kapunk, ha a legújabb világháború utáni technika fejlődésébe vetünk bepillantást. Többek közt megtudjuk, hogy míg 1919-ben egy munkás naponként csak 75 villanykörtét gyártott, az 1920 után bevezetett gépek segítségével naponként 73.000 villanykörte készül egy gyárban. A Thissen-művek azelőtt 10.000 munkással 75.000 tonna acélt dolgoztak fel egy év alatt, ma 900 munkás 170.000 tonna acélt gyárt egy év alatt. Hasonló állapotot teremtett a gép a mezőgazdaságban is. Van oly aratógép, mely learatja, kévébe köti a gabonát, majd kicsépli a gabona szemeket,

zsákba rakja s ezzel 24 óra alatt 300 ember munkáját végzi el egymaga.

Mindezekkel a kiragadott számokkal csak azt akartuk igazolni, hogy a technika fejlődésének a vonala magasbaívelő és nem visszaeső. Az emelkedés újabban szédületes s ez csak fokozódni fog. Minden oly tervezet tehát, mely a termelés megfékezésére, csökkentésére, tervgazdaságok által való gúzsbakötésére irányul, céltalan és kárbaveszett. Holnap jöhet egy újabb találmány, mely még az eddigi számításokat is felborítja.

A termelés fejlődési vonalának tanulmányozása után vizsgáljuk meg, mit tapasztalunk a társadalom fogyasztási ténykedésével kapcsolatban. A legrégebbi időkben, mely még szabad mozgást sem biztosított az egyeseknek és sok ember alig lépte túl járása határát, a fogyasztás igen szűkre szabott volt. Főképpen a saját termények és a háziipar útján otthon készített termékek fogyasztására szorítkozott. A gyáripar fejlődésével a fogyasztás köre mindinkább tágulni kezdett. A még valaha drága pénzen előállított cikkek helyébe a gyárilag készített olcsó cikkek léptek. Ugyanakkor terjedt a kultúra is. A könyv már nemcsak a gazdagok könyvtárát ékesítette, hanem meghonosodhatott a legszegényebb kunyhóban is. Lassan-lassan mind könnyebb lett az emberi szükségletek kielégítése, mert a javak nagy mennyiségben kerültek a fogyasztási piacra. A technika fejlődése nyomán beálló olcsóbbodást folyamat lehetővé tett kielégítőbb fogyasztást. Ebben a fogyasztásban azonban a háború kitörése óta zavarok állottak elő. Egy időben nem volt fogyasztás, mert hiány állott be a fogyasztási piacon, majd később lehetetlenné vált a fogyasztás a magas árak miatt. Egyszerre csak azt vettük észre, hogy az összhang felbomlott a termelés és a fogyasztás között.

A világháború utáni években az embereken kívül, mint láttuk, az erőgépek oly nagy száma vett részt, melyek magukban mintegy 18 milliárd ember munkáját helyettesítették. A tökéletesbített munkagépek segítségével is mindnagyobb munkateljesítményt tud az ember felmutatni. Ugyanakkor a tudomány is igyekszik emelni az ember munkájának teljesítőképességét a munkánál követendő célszerűségi szempontok szemmel tartása, bizonyos mozdulatok elsajátítása, adott testtartás követése, munkaütemek összevonása, ismét más mozdulatok megtakarítása révén. Emellett magában a társadalomban is eltolódás mutatkozott, amennyiben az emberek nagyobb száma kényszerült termelőmunkára. Részt

vettek benne újabban nagyobb számmal nők, továbbá olyanok is, akik azelőtt tőkájükből éltek.

Amíg tehát az egyik oldalon a dolgozók száma, munka-effektivitásuk potenciája hatványozott mértékben emelkedett, ugyanakkor a fogyasztók száma mennyiségileg csak 10 százalékkal emelkedett, de tényleg a társadalom fogyasztóereje kálitás szempontjából gyöngült. Gyöngült, mert alig jöhet számításba a munkanélküliek százmillió főből álló tömege, a hadiözvegyek, a hadirokkantak, a hadiárvák, a hadikölcsöntjegyzők, a volt tőkésék és járadékosok milliói s mindazok, akik az inflációs években vagyónukat elvesztették.

Míndezek után magállapíthatjuk azt, hogy a termelés és fogyasztás közt az utóbbi években természetellenes eltolódás állott elő, óriási emelkedés a termelésnél és nagyarányú csökkenés a fogyasztásnál, amit azonban semmiképpen sem igazol a társadalmi fejlődés demokratikus vonala. Ez a vonal pedig azt mondja, hogy a fogyasztás terén is egyenlőségnek és testvériségnek kell bekövetkeznie s oly állapotnak, hogy mindenki minden nehézség nélkül elégítse ki szükségleteit. Megállapíthatjuk tehát azt, hogy a jelenlegi világgazdasági válság egyik legfőbb oka a termelés és fogyasztás közt mutatkozó eltolódás s ha a világválság megoldásához el akarunk jutni, akkor mindenekelőtt meg kell szüntetnünk a világ termelési és fogyasztási folyamata közt mutatkozó zűrzavart, ki nem egyensúlyozottságot, fogyasztási ollót.

A termelés és fogyasztás összhangbáhozása.

Eljutottunk ahhoz a megállapításhoz, hogy a világválság sikeres megoldása csak a termelés és fogyasztás közt eltolódás eltüntetése révén lehetséges. Itt két alternatíva előtt állunk: vagy visszafejlesztjük, lemérsékeljük a termelési folyamatot a fogyasztás színvonalára, vagy a tudomány, a technika és a természeti erőforrások, emberi munka által napról-napra növekvő termelés részére igyekszünk fogyasztóközönséget szerezni. Vájjon melyik alternatíva mellett döntsön az emberiség.

A termelés csökkentése mindenekelőtt annyit jelentene, hogy a munkanélküliséget à la long fenn akarjuk tartani. Ez a szegénység, a sorozatos öngyilkosságok korszakának az állandósulását jelentené. Emellett ki tudná megállapítani a fogyasztásnak azt a határát, amelyre a termelés potenciáját le kell mérsékelni. Vájjon

a jelenlegi fogyasztás a mérvadó, amikor senki sem tud vásárolni, avagy a szükségleti javak beszerzését lehetővé tevő fogyasztás. Ez esetben talán még a legmagasabb potenciájú termelés mellett sem értük el a túltermelést, mert az ellátatlanok száma még száz- és százmilliók tömegekre tehető. A termelés megfékezésének tehát helye nincs, mert minden megfékezési törekvés hamarosan társadalmi elégedetlenséget szülne s annak feszítő ereje a korlátozó abroncsokat szétvetítené. Nem lehet azonban a termelésnek korlátokat, fékeket felállítani azért sem, mert a természetben rejlő, haladást diktáló öserő az embereket újabb felfedezésekhez, újabb találmányokhoz fogja vezetni, melyek ismét csak a termelés tempójának további meggyorsításához fognak vezetni.

Ezek után leszögezhetjük azt, hogy a termelés lefékezése, megszorítása, korlátozása, a gyárak üzeleinek leállítása mellett józanul gondolkodó ember nemcsak hogy nem dönthet, de nem is szabad arra gondolnia. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nincsenek, avagy nem lesznek emberek, akik világszanálási szérumként éppen a termelés korlátozása mellett fognak dönteni. Ezek azonban gondolkozásukat egy vétkes és eléggé meg nem bocsátható *önző* álláspontra építik, nevezetesen szeretnék megtartani a termelésben elfoglalt monopolisztikus és kiváltságos helyzetüket, hogy a vállalkozói profitban senkivel, illetőleg újabb vállalkozókkal osztozkodniuk ne kelljen. Ezek azok, akik a konkurrenca kizárásával, verseny nélkül maguk akarnak uralkodni a termelési piacon s a termelés profitjából minden más földi lényt ki akarnak egyelőre zárni.

Lássuk ezek után, mit ígér a másik alternatíva: a természeti törvényekből folyó s a termelés terén mutatkozó állandó fejlődésnek megfelelően a fogyasztást is állandóan fokoznunk kell. Fogyasztókat kell tehát találnunk a mindenkori termelés üteméhez mérten. Egyszerűsítsük le ezt a problémát is. A fogyasztók számának a növelése kétféleképpen lehetséges: vagy emeljük a tömegek fizetőképességét, hogy azok vásárolhassanak, avagy leszállítjuk az árakat, hogy az olcsó árak mellett létrejöhessen a fogyasztás. Vizsgáljuk meg mind a két lehetőséget annak tisztánlátása végett, hogy a társadalom célkitűzését elősegíthessük.

Emelhetjük a fogyasztóképességet, ha a tömegek jövedelmét, fizetését, bérét fokozzuk. Számosan vannak, akik ezt az okoskodást tették magukévá, mint amely okoskodás az első pillanatra kézzelfogható is. Ennek a megoldási lehetőségnek ma már

széles irodalma van, mely a magas munkabérek teóriája alatt ismeretes.

A magas munkabérek kérdésénél meg kell állnunk *egy* pillanatra. Két tábor tört pálcát a magas munkabérléte mellett. Az egyik táborban a tömegcikkeket gyártó mammutvállalatok vezérei vannak, a másik táborban a szakszervezetek képviselőit, a munkásvezéreket találjuk. Mi a mélyebb magyarázata ennek a magatartásnak? A mammutvállalatok vezérei tisztán üzleti alapon gondolkodva és a minél nagyobb profit elérése érdekében döntenek a magas munkabérek mellett. Úgy gondolkodnak, hogy tömegcikkgyártásnak csak úgy van meg a lehetősége, ha a tömegcikknek valóban el tudnak kerülni a tömegekhez. Márpedig vásárolni csak az tud, akinek pénze van. Meg kell tehát tölteni a munkások zsebét pénzzel s akkor ők még autók vásárlására is be fognak rendezkedni tudni. Így szól a mammutvállalatok vezéreinek hivatalos megokolása a tömegek felé a magas munkabérléte tekintetében. A mélyebb lélektani oka ennek a döntésnek azonban más. A mammutvállalatok vezetősége standardizálással, a technikának hihetetlen magas fokra való fejlesztésével *eljutott* arra a pontra, hogy a termelvények óriási tömegeit tudja előállítani. A tömegcikknek vagy akkor kelnek el, ha igen alacsony az áruk, úgy hogy a tömegek részére tényleg hozzáférhetővé válnak, vagy tartjuk az árakat magasra s akkor a magas árak mellett elérhető óriási profit egy részét nagyszabású reklámokra, a világpiac megszervezésére és részben a munkatársak jobb megfizetésére használhatjuk fel. A kartelvezérek a magas ár mellett döntöttek s ennek részbeni ellensúlyozására hajlandók voltak a munkások részére magasabb munkabérléteket megszavazni.

Ami a munkásvezérek állásfoglalását illeti a magas munkabérléte mellett, az az első pillanatra kézzelfoghatónak tűnik mindenki előtt. Elvégre őket azért fizetik meg jól, hogy a munkástömegek anyagi helyzetének a megjavításáért küzdjenek. Mindenesetre javul annak a családnak a gazdasági helyzete, amely az eddigi heti 20 pengő munkabérléte helyett, heti 30 pengős bevételi forráshoz jut. Ha azonban a kérdést közelebbről vizsgáljuk meg, akkor a munkásvezérek által reklamált magas munkabérléteket antiszociálisnak, antidemokratikusnak kell minősítenünk. Ha ugyanis valamely vállalatnál sikerült magasabb munkabérléteket kiküzdeni, abban a pillanatban a fogyasztási piac megérzi a fizetőképesség javulását és az árak az egész vonalon emelkedni kezdenek. A javu-

lás tehát csak névlegessé válik, mert holnap már csak ugyanannyit vásárolhat a munkás magasabb béréből, mint azelőtt a kisebb munkabérből. Eredményt tehát alapján véve nem értünk el vele, ellenben teremtettünk egy eltolódást a többi fogyasztó kárára. Az a tömege a fogyasztóközönségnek ugyanis, amely nem tudott hozzájutni a magasabb munkabérekhez, avagy felemelt tisztviselői illetményekhez, kénytelen drágábban vásárolni s így csökkenteni fog a fogyasztóképessége, mert drágább árak mellett kevesebb szükségleti cikket tud majd magának beszerezni. Ott, ahol a magas munkabérpolitika a gyakorlatban megvalósult, eltolódás állott elő a munkásait jól megfizetni képes vállalat és a rosszul fizető vállalat munkásai közt. Mesterségesen egy munkásarisztokratikus árnyalat ütötte fel a fejét, ami semmiesetre sincs összhangban a demokratikus irányzattal.

A munkásvezérek tehát téves vágányra futottak, nézetük szerint, a magas munkabérpolitika követelésével, aminek egyetlen kézzelfogható magyarázata az, hogy a munkásvezérek mentalitása is teljesen át van itatva, mint ahogy egyébként valamennyiünk mentalitása, kapitalisztikus gondolkodással. Ők is, összhangban a materialisztikus felfogással, a pénz mennyiségének az emelkedésében látják a kiküzdendő társadalmi bálványt, holott inkább a gazdasági demokrácia szellemében a túlmagasra emelkedő vállalkozói profitnak a megostromlására vezették volna a munkáshadseregeket, követelve azt, hogy a profit csökkentése ne a munkabérek emelésére, hanem az árak csökkentésére fordítassék, hogy így minél szélesebb néprétegek válhassanak fogyasztókká, elégíthessék ki emberi és társadalmi szükségleteiket.

A magas munkabérek mellett történő állásfoglalás különösen gazdasági válságok és a munkanélküliség dülése idején bosszulja meg magát. Ha az árakat sikerült volna fokról-fokra lenyomni, akkor még munkanélküliség idején is ideig-óráig el lehet tengődni a megtakarított pénzzel, de hamar felemésztyődik az, ha az árak magasak. Hasonlóképp magas összegű segélyekre van szükség, ha az árak magasak s ez esetben a karitatív szegénygondozás, mely kellő anyagi forrásokkal nem rendelkezik, megnehezül.

Míndezekeket nem tekintve, közgazdasági szemmel nézve a magas munkabérpolitikát, tegyük fel a kérdést, lehetséges-e egy országban egyik napról a másikra az egész vonalon áttérni a magas bérek és illetmények politikájára. Ha az állami tisztviselők illetményeit akarnók felemelni, ez költségvetésileg csakis egyidejű

adóemelés útján volna lehetséges. Az iparos és a kereskedő a magasabb adókat áthárítaná a közönségre, azaz fel emelné az árakat. A magasabb fogyasztás tehát hamarosan megcsappanna. De a magánvállalkozó sem képes egyik napról a másikra felemelni munkásainak bérét a kétszeresére, mert az felborítaná számítását s kénytelen volna a termelési költségek emelkedésének okán termékeit felárral a piacra hozni. Ismét csak nem értük el célunkat, a fogyasztás fokozását. Végül a társadalom tagjai munkabérének általános, minden vonalon való emelése pénzügyi szempontból is kivihetetlen, mert nincs az egész világon annyi pénz, amennyit az egyes államokban felemelt munkabérek és illetmények fejében ki kellene fizetni. 1927-ben a világ aranykészlete 9 és fél milliárd dollárból állott. Ebből a mennyiségből csaknem a fele, azaz 4.408,696,000 dollár az Egyesült Államokban volt, míg Anglia aranykészlete 712.000,000 dollárra, Franciaország aranykészlete 968.000,000 dollárra rúgott. Ha a világ népességét 1.800,000,000 emberben fogadjuk el, akkor egy-egy emberre 5.25 aranydollár esik, ami úgy módosul, hogy a 130 millió lakosságú Egyesült Államokban egy-egy emberre 40 arany dollár, Angliában 15 dollár, Franciaországban pedig 12 dollár esik. Már most az aranykészletek korlátolt voltánál fogva nem képzelhető el, hogy a fogyasztóképesség növelése céljából egy-egy dolgozó ember munkabére évi tízezer dollárra fokozható legyen, aminek előteremtésére ki kellene üríteni az összes bankokat s a jegybankok aranykészleteit. S még mindez nem volna elégséges s az egész törekvés végül is inflációhoz vezetne, ez pedig az árak rohamos emelkedését — tehát a fogyasztás megcsappanását vonná maga után.

Nem marad tehát más hátra, mint megvizsgálni a másik alternatívát: a fogyasztóképességnek emelését a termelvények árának csökkenése révén. Mindenekelőtt azonban állapítsuk meg ismételten, hogy a legmagasabbfokú termelés mellett sem jutotunk el túltermeléshez. Vajjon minden egyes ember lábán kifogástalan, kultúremberhez méltó lábbeli van-e? Vajjon mindenkinek a testét a mai társadalomhoz és az emberi mivolthoz méltó tiszta rendes ruha fedi? Sajnos, seregszemlét tartva a világvárosok külvárosaiban és a falvakban rongyosan szaladgáló embertársaink felett, kénytelenek vagyunk nemmel válaszolni. Azt hiszem, Magyarország összes kereskedőinek áruraktára két hét alatt kiürülne, ha akadna egy Mecénás, aki kimondaná, hogy az ő költségén bármely megszorult ember vehet magának egy öltözet ruhát, egy pár cipőt

s egy télikabátot. Már pedig a demokratikus jelszótól agyonkürtölt, de azt a gyakorlatban nem követő századunkban, mégis csak az elérendő eszménynek annak kell lennie, hogy minden akadály, amely embert embertől megkülönböztet és elválaszt, a társadalom egyes rétegei közé éket ver, megszűnjék, hogy mindenki jól táplált, jól öltözött, elsőosztályú polgárrá léphessen elő. Tehát a demokratikus állapot akkor fog csak bekövetkezni, amikor a fogyasztás lehetősége mindenki részére egyaránt adva lesz, amikor kultúr-ember részére nem lesz probléma, hogy rongyos és agyonfoltozott ruhája helyébe mikor és miből vásárolhasson magának egy másikat, amikor a lyukas cipő helyébe új cipőnek a vásárlása nem fog a problémák közé tartozni, hanem amikor ezek a beszerzések époly lehetőségekké fognak válni, mint a mindennapi kenyérnek a megszerzése.

Mielőtt még valaki azt mondaná, hogy ez az állapot az utópisztikus álmok közé tartozik, oda akarom kiáltani az emberiségnek, hogy ez nem utópisztikus álom, hanem ennek az állapotnak az előhírnöke már a portánkon kopog, megjelent közöttünk, nap-nap mellett szemünkbe nevet élhetetlenségünk miatt, hogy nem akarjuk felismerni, nem akarunk tudomást venni jelenlétéről, hogy nem állunk a helyzet magaslatán. Itt van és hirdeti, hogy immár mindenki részére a modern gyárak elkészíthetik a szükségleti cikkeket, azok tömegesen állnak rendelkezésünkre, hogy most már mindenünk lehet, mert a technika mindent ont. És mi mégsem akarjuk megragadni a lehetőségét annak, hogy az új korszaknak, a gazdasági demokrácia korszakának, a szociális jólét korszakának kapuján behatoljunk.

Az előhírnök pedig tovább buzdít. Húsz avagy harminc évvel ezelőtt nem azzal az örömrivalgással fogadtuk a többtermelés gondolatát, hogy a felfokozott termelés mellett nem lesz majd éhező és didergő ember, mert a gyárak és a mezők ontani fogják termékeiket? S nem párosult ennek a gondolatnak a testetöltéséhez a tudomány, amely nap-nap mellett a technika újabb és újabb csodáját tudta felmutatni, amely leegyszerűsítette az eddigi munkafolyamatokat, amely megtízszerezte a termelés potenciáját, amely bevezetett a racionalizálás, a szabványosítás, a tudományos üzemvezetés gondolatát?

Gyarló ember mire vársz? Telítve van a világ a legmodernebbül felszerelt gyárakkal, melyek ha holnap újra megtelnének munkáskezekkel, akkor ezek a leracionalizált üzemek holnap már

elláthatnák az egész világot potom olcsó áron mindenféle ipari cikkekkel s akkor a műhelyekből hazajövő munkások és tisztviselők a felfokozott ütemű termelésnek megfelelő mohósággal jelenének meg a fogyasztási piacon.

És ez mind nem történik meg s ha nem történhetik meg, vájjon azért ki felelős? Vájjon azért racionalizáltunk, standardizáltunk, koncentráltunk, fejlődtünk technikailag, honosítottuk meg a legmagasabb fokú üzemvezetést, hogy mindezek után is a régi, költséges termelés idejében megállapított, sőt nem egy esetben ezeknél is jóval magasabb árakon jussunk az iparcikkekhez s ne legyünk képesek szükségleteinket éppen ezért kielégíteni? Vájjon nem az emberiség háború utáni eltoppultságának kell betudnunk, hogy mindmáig egyetlenegy államférfiú sem harsogta bele a nagyvilágba, hogy ez tovább már nem mehet így, hanem a világ tudósainak és technikusainak, munkásainak közös búvárkodása és közreműködése folytán elért előnyöket a világ minden polgára részére egyaránt közkinccsé, nem pedig egy tucat kartel hajmeresztő profitéségének zsákmányává kell tenni.

A termelés potenciájának magas ívelésű emelkedésével párhuzamosan a demokratikus gondolkodás egy magas ívelésű fogyasztás lehetővé válását követeli. S ki akadályozza meg azt, hogy a társadalom fejlődésének ez a nyílegyenesen megszabott törekvése nem tud érvényesülni? A kartelek és a trösztök.

A kartelek szerepe a gazdasági válság kialakulásában.

A kartelek és trösztök gondolata akkor született meg, amikor az első korszakát, nevezetesen a rakoncátlan gyermekkorát élő Hochkapitalizmus a szociális eszmék térhódítása, a szervezetekbe tömörült munkásság nyomása, az emberibb, humánusabb érzéstől áthatott társadalom lelkiismeretének felszólalása alatt észbe kapott. A társadalom nem engedte többé, hogy serdületlen hat-nyolc éves gyermekek elsatnyuljanak napi 15 órás munkaidő fáradalmi alatt, melyet egészségtelen helységben felállított gépek mellett kellett eltölteniök. A társadalom nem nézhette tétlenül a női munkaerő kizsákmányolását és éhbérek helyett tisztességes megélhetést nyújtó béreket követelt. Ezzel az új társadalmi eszmeáramlattal egyidejűleg, de attól függetlenül, megindult az iparosodás világszerte. Egymás után nőttek ki az új gyárak, új üzemek, melyek versengve igyekeztek elhelyezni gyártmányaikat. A világverseny hatása alatt

az árak rohamosan kezdtek esni. Hogyan biztosítsa azonban magának a vállalkozó a magas hasznót, amikor egyik oldalról a társadalom és a munkásszervezetek szorongatják és diktálják a követelményeket, hogy az üzemeknek higiénikusoknak kell lenniök, hogy munkásaival emberségesen kell bánnia, hogy őket csak napi nyolc óráig foglalkoztathatja, hogy gyermekeket alkalmaznia nem szabad, nőket pedig csak nappal állíthat munkába, hogy szociális terheket kell viselnie, ami mind élesen belevág eddig élvezett profitjának húsába s ugyanakkor a másik oldalon a mindjobban erősödő világverseny is arra kényszeríti, hogy engedjen az árakból, cikkeinek olcsó árat szabjon.

A rakoncátlan gyermeket megfélemték, megnevelték s az át-
esve egy fejlődési folyamaton, átlépett élete második korszakába, a gondolkodó, de még dacoló ifjú korszakába. Ebben a korszakban erőszak alkalmazása helyett gondolkodni kezdett és rájött a mentő eszmére. A termelőknél össze kell fogniok a társadalom nyomása ellen, szervezkedniök, tömörülniök kell, meg kell akadályozniuk azt, hogy az árakat a világverseny lerontsa. Így született meg, kényszerítő körülmények hatása alatt, a kartelek és a trösztök megalakításának a gondolata. És a napvilágot látott kartel megállította a szabad verseny folyamatát, gúzsba kötötte a termelést, megszabta, hogy mennyit szabad termelni, mely piacokon lehet a termelvényeket forgalomba hozni és főképpen azt, hogy a termelvényeket mily áron szabad értékesíteni. A meglelt ifjú korszakába lépett modern kapitalizmus rájött arra, hogy a gondolat jó, ahhoz érdemes kitértően ragaszkodni. És hiába egyszerűsödött a termelési folyamat, hiába hatványozódott meg a termelés potenciája, hiába történt a legcsodásabb felfedezés a technika terén, az árak nem csökkentek. A profitmargó óriási mértékben emelkedett, amely tény még mohóbb étvágyra gerjesztette a tőkét. El is határozta, hogy most már világszerte ki kell építeni a karteleket és az ezeknek páncélfedezete alatt összegyűjtött és felhalmozott tőkék egy részét a kartelpozíció megerősítésére kell felhasználni. A kartelközpontok milliárdok felett rendelkeznek, nincs sajtó, nincs államférfi, nincs ellenállás, melyet pénzzel ne tudnának leszerelni. A kartelsugalta s ügyes köntösbe burkolt közgazdasági eszméket észrevétlenül is felkapja a sajtó és magáévá teszi még a nagyközönségnek is a közgazdasági tételekben járatanabb része. Ezek közül ehelyütt csak egyet akarunk kiragadni. Újabban mind sűrűbben találkozunk azzal az ügyesen kihangsúlyozott tétellel, hogy

meg kell indítani az árak emelkedési tendenciáját, mert konjunktúrák csak magas árak mellett állanak be. A demokrata sajtó, amely azonban nem tud gazdasági kérdésekben demokratikusan gondolkodni, kéjelegve közli a híreket, valahányszor a világ valamely tőzsdéjén áremelkedés áll be. Itt a hossz, szól az örömrivalgás, tessék beszállni. Kint vagyunk a világkrízisből, mert az árak már emelkednek. Ez a kartelek által sugalt gondolkodásmód elejétől végig hamis és téves. Igaz az, hogy a múltban a konjunktúrák idejében az árak emelkedtek, ennek az emelkedésnek azonban az volt az előfeltétele, hogy a krízis alatt előbb az árak lezuhantak, a cikkek megolcsóbbodtak, úgy hogy a fogyasztási piac megélénkülhetett. Ezt a levegőhöz jutott állapotot pedig a konjunktúrahősök siettek azonnal elrontani azzal, hogy az árakat, amint javult a fogyasztó fizetőképessége, azonnal felhajtották s ezzel rövid egy-két év alatt újból megásták a sírját a ciklikus gazdasági krízisnek. A közönség ugyanis nem bírta sokáig a kartelbefolyas alatt álló sajtó által annyira vágyott hoszt, hamarosan kimerült fizetőképessége s egy szép nap újra bent volt az emberiség a gazdasági válságban. A nagyközönség végre tanulja meg, hogy az árak emelkedésének igazán nincs mit ujjongani, mert az áremelkedés mögött már vicsorítja fogát a tőzsdekrach, a gazdasági *válság* fantomja. Ugyancsak kartel sugalja azokat a bölcs tanácsokat is, hogy a mezőgazdák is tömörüljenek kartelekbe, avagy, hogy az állam bolletták révén szanálja a gazdákat, emelje fogyasztóképességüket (mert különben a kartelek ipari gyártmányai nem találnak vevőkört) s hasonlóképpen a kartelek hallgatólagos jóváhagyása mellett folyik a propaganda az állami útépités, híd- és csatornaépítés és egyéb közmunkák megindítása mellett, melyek nem jelentenek konkurenciát a kartelek részére, ellenben ideig-óráig feljavítják a nagyközönség vásárló képességét.

Ha tehát ma az emberiség tekintélyes százaléka nyomorog, ha a nemzedék satnyul, ha az öngyilkosok száma geometriai sor arányában emelkedik, ha az emberek öskort emlékeztető rongyokban járnak, annak legfőbb okát a kartelekben kell keresnünk, mert a kartel, miközben a világ kereke forgott és fejlődött, a tudomány haladt, a termelési költségek csökkentek, megállította a szabadversenyt, az árak természetes kialakulásának folyamatát, mereven megrögzítette az árakat s ezzel gúzsba kötötte az emberiséget. Szívtelenül fenntartotta a magas árakat, melyeket immár nem igazolt a termelés mai tempója és felfokozott potenciája.

A kartelek a magas árakkal eltolódást idéztek elő a termelés és a fogyasztás azelőtt párhuzamosan karöltve haladó és emelkedő folyamata közt, széles néprétegeket megakadályoztak abban, hogy azok legelemibb életszükségleteiket fedezhessék. A maguk védelmére megmetyélezték az emberiség gondolkodásmódját s akkor, amikor millió vézna, sápadt gyermek előtt hetek óta nem füstölög a meleg kávé, rá tudták venni az agrártársadalmat és a hatóságokat is arra, hogy milliószámra hányják a tengerbe a kávéval telt zsákokat, nehogy további árzuhanás álljon be, amely esetleg egy szép napon az ipari gyártmányok árának a zuhanását is magával rántaná. A világ lakossága, a világsajtó cinikusan regisztrálta mind a kávé, mind a búza, gyapot, gumikészletek megsemmisítéséről beszámoló híreket, jóformán tapsolt és helyeselt ennek a vandalizmusnak, s mindezt a kartelek sugalmazására —, ahelyett, hogy mélységes felháborodásának adott volna kifejezést e fölött az antidemokratikus, antiszociális, embertelen gesztus fölött, amely az emberiség közös kincsének, a földnek, a természetnek az adományát, meg merte semmisíteni akkor, amikor nyomortanyákon pusztul az éhező emberiség.

Azonban ne vádoljon bennünket senki sem elfogultsággal. A kartelek és trösztök intézménye a Hochkapitalizmus második korszakának történelmi szükségességéhez tartozott. Szükséges rossz volt, amelyből az emberiségre is háramlott bizonyos eléggé fel nem becsülhető előny. A kartelek védelme alatt gyorsabb tempójú tőkehalmozódás jött létre, amely lökést adott az ipar fejlődésének, a technika magasívelésű haladásának, a mai magasnívójú, lüktető termelés kialakulásának. S amint a rakoncátlan kapitalizmusból egy szép nap a gondolkodó ifjú kapitalizmusa virradt, ugyanúgy az ifjú helyébe évek múlva a meglett ember, a lehiggadt ember lép elő s a Hochkapitalizmus elérkezik a harmadik korszakába, a meglett ember, a körültekintő, a mérlegelő, a családapa gondosságával rendelkező ember korszakába. Az ifjú kitombolta magát, kedvére vájkálhatott profithegyekben, megcsömörlött a sok pénztől, a sok vértől, szilajsága tompult, észreveszi már az apák és anyák könnyeit, észreveszi a vézna gyermekek lázrózsáit. *A kapitalizmus nem fogja megásni a maga sírját, nem veti bele magát az örvénybe, a kapitalizmus nem fogja átengedni helyét bolsevizmusnak, sem kommunizmusnak. A kapitalizmusban, akkor, amikor mindenki már a közeli haláláról suttog, érlelődik meg a harmadik és legszebb, legragyogóbb korszak, a kapitalizmus*

férfikora. Ebben a korszakban nem a profitéhség lesz az irányadó, hanem az emberiség javának a szolgálása. Minél több embert felemelni, minél több embert, minél olcsóbb terméivényekkel ellátni, hogy mindenki egyaránt kielégíthesse emberi és elemi szükségleteit. A kapitalizmus maga fog igyekezni megszabadulni bilincseitől, kényszerzubbonyától, mert a minden vonalon hirdetett és megkövetelt szabadság eszméjével nem egyezik, hogy ép a leghatalmasabb, a legtekintélyesebb lény, a tőke, ne járhasson szabadon, hanem csak kartelgyámkodás felügyelete alatt. A kartelbilincset szétfogja vetni maga a tőke és segítséget fog neki ebben nyújtani a társadalom, az egyes országok kormányai tiltó rendelkezéseikkel és a maga lábán járni és saját fejével gondolkodni megtanult fogyasztó.

Mikor szűnik meg a gazdasági válság?

A társadalom fejlődési vonalának a fentiekben történt rövid vázolása után kíséreljük meg végleges választ adni arra a kérdésre, hogy mikor lesz vége a napjainkban dúló gazdasági válságnak?

Minden társadalmi avagy kormányzati beavatkozás nélkül a gyáros, a termelő, akkor fogja megnyitni gyára kapuit, amikor megkapja az első megrendeléseket. Ekkor fogja beszerezni a termeléshez szükséges nyersanyagokat és fogja berendelni munkásait. Ezzel megkezdődik a munkanélküliek táborának apadása. A megrendelések azonban csak akkor fognak befutni, ha a nagykereskedőknél, a kereskedőknél és kiskereskedőknél az árukészletek megcsappannak. Az árukészletek akkor fognak kimerülni, ha a nagyközönség azokat felvásárolja. A fogyasztóközönség egy része a takarékoság álláspontjára helyezkedve valószínűleg csak akkor fog nagyobb beruházásokat eszközölni, ha kényszerhelyzet, a szükség fogja arra rávinni. A fogyasztóközönség másik része pedig, amelynek fizetőképessége legyengült, csak akkor lesz képes emelni a fogyasztást, ha az árucikkek ára leesik és simul a tömegek fizetőképességének színvonalához. Itt tehát a legfontosabb kérdés most már az, mely színvonalra kell leesniök az áraknak, hogy a készletek a tömegek részére hozzáférhetővé válhassanak, a fogyasztókat egészségesebb ütemű fogyasztásra bírassák. A külföldi és a hazai példák egyaránt azt mutatják, hogy tízszázalékos árucsökkenések nem tudnak tömegeket vonzani és még kevésbé azok, amelyek

ugyan nagy hangon leszállítást hirdetnek, de a járókelők úgy emlékeznek, hogy a leszállítást hirdető felhívások előtt ugyanazok az árak szerepeltek az egyes cikkeken. Ellenben tanulságos példát mutatnak a filléres vonatok, melyek mindenkor zsúfoltan futnak, a filléres könyvek, melyek a könyvkereskedéseknek csaknem egyetlen kapós cikkei, a filléres mozgók, a filléres tömegcikkék. Nézetünk szerint nagyobbstílusú fogyasztás az áraknak a háború-előtti színvonaluk 50%-ára való visszafejlesztése mellett lesz elérhető. Ez körülbelül ma a tömegfogyasztásnak a követelménye.

Lássuk azonban az érem másik oldalát. Tud-e simulni ehhez a követelményhez a termelés, az értékesítés. Ami a termelést illeti, a technikai fejlődés magasröptű ívelése, a tűzön-vízen keresztülhajtott gépesítés, racionalizálás, leépítés, üzemösszevonás, szabványosítás után — melyek mind tetemesen leszállították a termelési költségeket, hiszen ennek jegyében indult meg az egész folyamat, — ennek lehetősége feltétlenül adva van. Vonja le tehát a gyáros ennek a folyamatnak a konzekvenciáját s ha már a nagyközönség lenyelte ennek a folyamatnak minden rossz oldalát, hátrányát, úgy részeltesse ugyanazt a nagyközönséget annak előnyeiben is, azaz szállítsa le az árakat. Ha pedig a termelő olcsón tud szállítani, akkor viszont a kereskedelemnek sem szabad kijátszania a fogyasztót és a gépesítés nyújtotta előnyöket magasabb profitmargó felszámítása révén lefölnie. Ugyanez áll a kiskereskedelemre is. Sajnos, amint Tyler, népszövetségi pénzügyi megbízott, helyesen megállapította, Magyarországon a kiskereskedelmi árak semmiképp sem akarják követni a termelési és a nagykereskedelmi árak lefelé irányuló görbáját s 30 százalékkal magasabban állnak az árak, mint a külföldön. Ennek oka *ott* keresendő, hogy a magyar kiskereskedelem agyon van adminisztrálva. Akit csak nyugdíjaznak, leépítenek, végkielégítenek, volt magyar területekről kiüldöznek, az mind üzletet nyit, ha másutt nem, valamely kapu alatt. O már a tizedik kézből veszi portékáját s kis forgalma mellett mégis meg akar élni. Ezért fizet a budapesti fogyasztó sok esetben százszázalékos felárat s ezért kerül a termelő 8 filléres teje a budapesti fogyasztónak 34 fillérbe.

Mindamellett meg kell állapítani, hogy az árak lemorzsolódása már megkezdődött és folyamatban van. A kereskedelem maga eszmélt arra, hogy nincs sok értelme napok hosszat várakozni az üzletben a vevőkre, akik nem tudják átlépni az üzlet küszöbét a prohibítív árak miatt. A kereskedelemnek a kezében van a kulcs,

hogyan ez a folyamat gyorsabb, avagy lassúbb, de sorvasztóbb ütemben bonyolódik le. Amely országban gyorsabban fogják az árak elérni a fogyasztóközönség fizetőképességének a színvonalát, az ország hamarabb fog átesni a gazdasági válságon.

Valaki joggal felvethetné a kérdést, hogy miért éppen a kereskedő társadalomra hárul a gazdasági válság megszüntetésének a feladata? Vájjon a kereskedelem volt-e az, mely a prosperitás éveiben dűskált, agyonkereste magát s ezért büntetésképpen most ő fizesse meg a válság árát? Közelről sem! A gyáros volt az, aki áttért a tömeggyártásra, áttért a futószallag rendszerre, racionalizált, munkásokat és tisztviselőket leépített, csökkentette az előállítási költségeket. A kereskedelemnek mindebből semmi sem jutott. A kereskedelem megvette az árukat, amint azt neki a gyáros számlázta s várta a vevőt, hogy az árukat eladhassa. És mégis ez a hálátlan szerep rája vár, és nincs társadalmi réteg, mely hivatottabb lenne a mai fogyasztási krízis megoldására. Ennek oka pedig a kereskedelem sajátos elhelyezkedésében keresendő. Ő van beékelődve a termelő és a fogyasztó közé. Ő az olaj a két malomkö: a termelő és a fogyasztó közt. Az ő olaján múlik, hogy a termelésnek és a fogyasztásnak párhuzamosan haladó folyamata zökkenés nélkül menjen végbe. Ő az, aki a munkanélküliek után a saját bőrén legjobban érzi a krízis sorvasztó lázát s legjobban tisztában van annak méreteivel. Ő a legpontosabban megtudja állapítani, hogy az utóbbi hónapokban vevőkora mennyivel apadt és hogy annak mily fokra szállt le a vásárlóképessége. S innét adódik a válság megoldása körül rája háromló szerep: tájékozódás a fogyasztó fizetőképességéről és a tapasztalatok lelkiismeretes továbbítása a termelő felé. Az ő feladata kiharcolni a fogyasztók részére a méltányosabb, igazságosabb, emberibb árakat, az ő feladata a gazdasági demokrácia bevezetése és fokozatos megvalósítása, ami egyébként, mint láttuk, beleesik a társadalom fejlődési vonalába. Erre a kettős feladatra megfelelőbb társadalmi réteget keresve se lehetne találni. Tisztában van a piaci árakkal, a tőzsde-árfolyamokkal, a világ pénzügyi helyzetével. Tudja azt, hogy az árfolyamértékek negyedére zuhantak le csaknem az egész világon Állampapírok, elsőrangú vállalatok részvényei 25 dollár körüli mozognak. Az utóbbi években mindennek az értéke lezuhant, csak éppen a raktáron levő árukészletek árának kell mereven és magasan maradnia? Nem! Itt sem lehet okosabb tanácsot adni, mint amelyet a hadiadósságokkal kapcsolatban Grandi tett: tessék kézbe venni

a szivacsot s becsületes szándékkal letörölni mindazt, ami letörölhető. Letörölni mind a két oldalon, a termelőnél és a kereskedőnél egyaránt. Mert ha a kereskedőnek sikerül ötvenszázalékos egyességre lépni, akkor ennek nyomait akarja látni a fogyasztó is a kereskedő kirakatában. Mert ha ez nem történik meg, akkor a gazdasági krízis sorvasztó, lassú haldoklást jelentő, üzleti élet nélküli napjai még évekre ki fognak tolódní s az a pangás, amely miatt annyit panaszkodik a kereskedő társadalom, nem fog felélnkülíni.

Az árlemorzsolódási folyamatot azonban a kormánynak és a társadalomnak is siettetnie és előmozdítania kell. A kormány előmozdíthatja azáltal, hogy enyhíti a közterheket, a fogyasztást bénító adókat és illetekeket, a jegybank leszállítja a kamatlábat, a városok mérséklík a közüzemi díjakat, a helypénzeket, a villany, a gáz egységárát, olcsóbbá teszik a villamosközlekedést. *Hassa át már egyszer az emberiséget az az etikai magaslát, hogy nem abban kell kiélnünk magunkat, hogy egymásnak miként kellemetlenkedhetünk, hanem hogy miként könnyíthetünk embertársaink terhén.* Aki nem ezt a politikát követi, annak nincs helye a kormányrúdnál, annak nincs hivatás népek sorsának irányítására.

De ugyanakkor a társadalomnak is kötelessége a kereskedelem alátámasztása az árlemorzsolódási folyamat minél hatékonyabb keresztülvitelében. Ennek módja a lakbérek és az üzletbérek leszállítása. Ide tartozik a szénkérdés is. A föld gyomrában levő szén közös kincse egy nemzet társadalmának s mint ilyen nem alkothatja egyes emberek, avagy pénzcsoportok meggazdagodásának alapját. Szénnel semminemű spekulációt az államhatalomnak megtűrnie nem szabad. Nagyon rossz fényt vet termelésünkre és üzleti etikánkra az a körülmény, hogy Berlinben 2 márkáért házhoz szállítják a szén méter mázsáját, s nálunk sokkal rosszabb minőségű szénért 6 pengőt kell fizetni.

Ha pedig a kereskedelem valamely tagja a társadalom fejlődési vonalának az ismeretében, a szükség követelte olcsóbbodási folyamatnak engedve, emberbaráti érzéstől áthatva, tud olcsón adni, tudja megközelíteni a tömegek fizetőképességét becsületes, kevés profittal útjára bocsátott termeivényekkei, akkor ne akarjon a kis stílú köztisztviselő kákán tövist keresni s ez ellen a kereskedő ellen büntető expedíciót vezetni. Rövidlátó eljárása örökké megbocsáthatatlan bűne marad, mert a demokratikus folyamattal szembe helyezkedve kivette éhező embertársa szájából a kétfilléres kiflit.

Az árlemorzsolódási folyamat, melynek végső állomása a vágyva várt állapot, a kijutás a friss levegőre, a megszabadulás a gazdasági válság fojtogató atmoszférájától, a társadalom megértő avagy kevésbé megértő magatartása mellett egy-két, esetleg tíz évig is eltarthat. Igaz, hogy meg van annak is a módja, hogy ennek lefolyását meggyorsítsuk. Ily mód lenne például az, ha az állam mindazokat a közszükségleti cikkeket gyártó vállalkozókat, akik üzemüket leállították, ugyanazzal az adóval sújtaná, amennyit fizettek a legmagasabb teljesítmény idejében. Ezzel kényszerítve lennének vagy megindítani a termelést, vagy kényszerkiszajátítás alapján átengedni a munkások és technikusok egyesülése révén alakult csoportnak, mely hajlandó a termelés megindítására. Ezekben a gyárakban termelt olcsó cikkek piacra vetése megindítaná az árzuhanási folyamatot.

S akkor, amikor elérkeztünk ahhoz a ponthoz, hogy a termévények ára alkalmazkodik a tömegek fizetőképességéhez, akkor jön el a történelmi pillanat, a tanulságok levonásának a pillanata, az elért kedvező gazdasági helyzetnek a megtartása és megóvása attól a hibától, mely egy újabb gazdasági krízisnek a sírját ásná meg. Ez a hiba pedig az árak mesterséges felhajtása, a hosszperverzizmusnak a kitermelése. Ha ezt ki tudja kerülni a társadalom a fogyasztók fegyelmezett magatartása útján, s a technika további fejlődése révén előállott termelési költségcsökkentést az árak további olcsóbbodására tudja biztosítani, akkor eljutottunk az emberiség legszebb korszakának, a gazdasági demokrácia korszakának a küszöbéhez.